

Výchova folklorem a pro folklor. Učitel v transmisi lidové kultury ve škole a folklorním souboru na příkladu regionu Horňácko

Education through Folklore and for Folklore. The Teacher in the Transmission of Folk Culture at School and in Folk Ensembles, Using the Example of the Horňácko Region

PhDr. Magdalena Maňáková, Ph.D.

Národní ústav lidové kultury, Zámek 672, 696 62 Strážnice, CZECH REPUBLIC
magdalena.manakova@nulk.cz
ORCID: 0009-0004-4188-1905

Abstract

The fundamental social contact of a child includes his or her family and immediate environment, which influences the development of his or her personality and affects his or her cultural and social integration. These influences are gradually extended by the school and teachers who guide the child to adopt not only new knowledge but also life standards and values, including those based on folk traditions. The presented study aims at answering questions dealing with the role of the school as an educating and often the only cultural institution in the village, in the period of the changing position of the school and teacher in the community. It addresses the influence of the teacher on children in the realm of folk culture transfer and on the tie between and teacher, the pupil, and the region where they are active. Using theoretical basis, the text presents particular examples in Horňácko, a noticeable region in the southeast Moravia, from the nineteenth century to the present day. Although contemporary research shows the influence of regional education and national Framework Curricula for School Education, individual approaches of particular teachers are dominant.

Keywords

Folk culture – school – education – children’s folklore – Horňácko (south-eastern Moravia)

Acknowledgement / Funding

Studie je výstupem vědeckovýzkumné činnosti Národního ústavu lidové kultury Strážnice v rámci výzkumného úkolu „Dětský svět 20. a 21. století“.

Tradiční lidová kultura byla vždy mnohvrstevnatá a zároveň synkretická. Představovala soubor prvků hmotné i duchovní kultury, které byly spojeny s člověkem ve všech fázích jeho života, včetně té první, kterou je dětství. V rámci lidové kultury je to pak především dětský folklor, který je definován jako soubor slovesných, hudebních, tanečních a dramatických projevů mezi dětmi.¹ Otázka dětského folkloru je však v současnosti už poněkud jiná, než jak tomu bylo ve venkovském prostředí v době, kdy lidová kultura byla určujícím prostředím každodenního života. Předmětem etnologického či antropologického výzkumu v současnosti je spíše kultura dětí, která v sobě zahrnuje celou škálu projevů, jež souvisí se světem dítěte.

Zásadním sociálním kontaktem dítěte je rodina a nejbližší okolí, jež má vliv na rozvoj jeho osobnost a působí na jeho kulturní a sociální zařazení. Postupně se k těmto vlivům přiřazují škola a pedagogové, kteří dítě vedou k přejímání nejen nových poznatků, ale i životních norem a hodnot, včetně těch, které vycházejí z lidových tradic. Nejen sociální kontakt, ale rovněž kontakt s kulturou má významný podíl na utváření identity dítěte, tedy vědomí o tom, kdo jsem a kam patřím.² V období 19. a 1. poloviny 20. století čerpali pedagogové zvláště na venkově mnohé poznatky z tradiční lidové kultury přímo od svých žáků, kteří jim je přinesli ze svých rodin. Dnes je tomu jinak – ne všechny děti získají tyto poznatky ve své rodině, ale mají tu možnost získat je od svých pedagogů. Teprve zprostředkovaně je vnáší zpět do svých domovů, a rodina se tak zase stává tím, kdo může integrovat vybrané tradiční hodnoty zpět do komunity. Znovu se tím obnovuje kulturní kontinuita s minulými generacemi.

Výzkumy zaměřené na školu a její aktivity ve vztahu k lidové kultuře ukazují, že to byli právě učitelé – kantoři – rektoré, kteří do venkovských lokalit přinášeli základy vzdělání, jež zde ještě na přelomu 19. a 20. století nebylo samozřejmé. Byli ale také těmi, kteří odhalili, že síla jejich svěřenců neroste jen s nově nabytými znalostmi, ale opírá se také o vztah k rodnému prostředí a jeho kultuře.

Zapojování prvků z oblasti tradiční lidové kultury do školní výuky je v pedagogice již poměrně dlouho diskutovanou otázkou.³ Často bylo voláno po jejich zařazení do preprimárního i primárního vzdělávání a uznání jejich důležitosti ve výchově. Jak výzkumy a praxe ukazují, i když jsou vzdělávacími předpisy povoleny, záleží na konkrétní osobnosti učitele, zda je uvede v život v rámci školy, mimoškolního vzdělávání, náplně volného času nebo i prožívání společenství

1 POSPÍŠILOVÁ, Jana: Dětský folklor. In: Jančář, Josef a kol.: *Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská. Země a lid*. Nová řada, sv. 10. Strážnice – Brno: ÚLK – Muzejní a vlastivědná společnost, 2000, s. 265.

2 SCHAUEROVÁ, Alena – MAŇÁKOVÁ, Magdalena: Cesta ke kulturní identitě žáků základních škol. *Acta musealia*. Supplementa č. 1. Zlín: Muzeum jihovýchodní Moravy, 2013, s. 76.

3 Lze jmenovat např. mezioborové konference pořádané na půdě Národního ústavu lidové kultury: Společenství dětí a kultura (1997), Kde jsme doma (1997), Ke kořenům domova (1990), Folklor pro děti a děti pro folklor (2000) aj.

Obr. 1. Děti na cestě do školy. Javorník, 1910. Foto Atelier Chlud. Archiv NÚLK Strážnice.

komunity. Často je neváže ani souvislost s Rámcovými vzdělávacími programy, ale ony přesto navazují na jim známý fakt, že je to právě folklor a další projev lidové kultury, které jsou v souladu se základními didaktickými zásadami – postupovat od známého k neznámému a od blízkého ke vzdálenému,⁴ což se v pedagogické praxi velmi osvědčuje.

V souvislosti s učiteli a jejich vztahem k lidové kultuře můžeme však hovořit o transmisi ještě v jiných kontextech. Jeví se jako přirozené, že propojení školy a života ve venkovském prostředí se odráží v dalších momentech vzdělání a výchovy. Mohou být do nich zahrnuty prvky, jež vytvářejí situace, které se dítěte bezprostředně dotýkají a které může doslova zažít na „vlastní kůži“, což je neúčinnějším pedagogickým prostředkem. Dítě si hmotné i abstraktní věci představuje jako příběhy odehrávající se v trojrozměrném prostoru a čase, proto se jeví jako velmi přínosné využít vyprávění „příběhu dávno zaniklých časů“. S tím je spojeno rovněž pěstování hrdosti a vztahu k lokalitě, regionu, vlasti, a to už

4 Děti „...vedia už v pomerne skorom školskom veku, kde sa napr. vyskytuje Golský prúd a všetky náležitosti s tým súvisiace, ale nevedia, ako sa volá najbližší kopec za ich domom, či prečo sa tak volá!“ JÁGEROVÁ, Margita: Možnosti aplikácie folklórnych prejavov vo výchovnovzdelávacom procese. In: Zeleiová, Jaroslava (ed.): *Etnopedagogické a muzikoterapeutické paradigmy v hudobnej pedagogike*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2009, s. 411.

Obr. 2. Děti před školou v Javorníku, 1910. Foto Atelier Chlud. Archiv NÚLK Strážnice.

od útlého věku. Při takto zprostředkovaných informacích je vysoká pravděpodobnost jejich transmise pro další generace. Slovy slovenské etnoložky Margity Jágerové, *nemohu být přece hrdý na něco, co neznám a není mi to blízké.*⁵

Vybraným terénem pro výzkum se stalo Horňácko, region ležící na jihovýchodní Moravě, do něhož spadá deset obcí. Jeho archaická tradiční lidová kultura a jeho rezidua byla a jsou zdrojem studia řady badatelů, ale také inspirací pro mnohé umělce, kteří tuto oblast popularizovali již od konce 19. století. V době příprav Národopisné výstavy československé v roce 1895 byli obyvatelé této oblasti poprvé konfrontováni s myšlenkou, že jejich kultura není něco samozřejmého, ale jedná se o ojedinělý relikv je jejich předků. Především místní učitelé byli těmi, kteří díky své vzdělanosti pochopili důležitost hodnot lidové kultury a originalitu jejich projevů.

Pohled do historie regionu Horňácko od jeho nejstarších dějin až do 30. let 20. století ukázal, jak mnoho významných osobností, které utvářely jeho historii, bylo učitelů.⁶ Tento vliv se samozřejmě zvyšoval spolu s rozvíjejícím se a dostupnějším školstvím, ale souvisel také s osobnostmi učitelů. Řada z nich pocházela z tohoto kraje, jiní si po příchodu vytvořili pevné vazby s oblastí, jež

5 Tamtéž.

6 MÍČKA, Antonín: *Z dějin horňáckého školství*. Boskovice: Albert, 2011.

od druhé poloviny 19. století přitahovala intelektuály svou archaickou lidovou kulturou.

Jaká tedy byla role školy jako vzdělávací a často jediné kulturní instituce v obci a s jakými problémy se škola i učitelé museli potýkat? Jak a čím ovlivňoval učitel mnohé generace školou povinných dětí? Či jaká vazba vznikala mezi učitelem, žákem a prostředím?

Role školy a postavení osobnosti učitele

Škola je definována v nejširším významu slova jako prostor ke společnému vychovávání a vyučování. Slovo je řeckého původu a z něj také pochází i latinský pojem schola. Podle Didaktiky Jana Amose Komenského by měly být školy dílnami lidskosti a povznášet člověka, osvěcovat jeho rozum, šlechtit lidský cit, sílit vůli a připravovat jej pro důstojný život. Velmi výstižně bývá škola označována jako organický střed, stojící mezi rodinou a společností, což je v oblasti lidové kultury a předávání tradičních hodnot prostorem k vědeckému zkoumání z mnoha možných úhlů pohledu. Při pedagogickém působení vstupují do vztahu dva hlavní subjekty – učitel (pedagog) a žák. Jejich vzájemný vztah je dán sociálními statusy a rolemi z nich vyplývajícími. Mezilidský vztah pak ovlivňuje průběh i výsledek učitelova vyučování, žákova učení se i kvalitu jejich vzájemné spolupráce.⁷

Německý filozof psycholog a psychoanalytik Erich Fromm (1900–1980) je autorem výroku: „*Učitel nebyl jenom a ani ne hlavně zdrojem informace; jeho funkcí bylo především přenášet určité lidské způsoby.*“ Přenos vlastních životních zkušeností, pravidel chování a nabytých vědomostí vždy byl a je jednou ze základních vlastností každého dobrého pedagoga. Nezbytnou hodnotou je ovšem také chuť a odvaha předávat je dál a posouvat kupředu druhého člověka.

Jako kantor či rektor býval označován nejen vesnický učitel, ale i zpěvák kostelního kůru. O kantorech-učitelích, kteří působili v obcích mezi jinými obecními představiteli, lze v historických pramenech najít řadu informací. Vykreslení vývoje jejich postavení předznamenává změnu postojů k němu samotnému a následně další vývoj vzdělávání jako celku. V 18. století měl kantor nižší plat než obecní pastýř. Svůj nedostatečný výdělek doplňoval psaním matrik a úředních listin, vedením obecní či školní kroniky, opisováním knih a modliteb i jejich iluminováním. Z 1. poloviny 18. století se na Slovácku dochovala velmi bohatá tradice rukopisných iluminovaných kancionálů, které pořizovali venkovští písmáci, rektoři, učitelé apod.⁸

7 „Vztah učitel a žák“. In: *Pedagogický lexikon* [online]. Dostupné z: <https://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogický_lexikon/V/Vztah_učitel-žák> (cit. 11. 8. 2021).

8 JANČÁŘ, Josef a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, sv. 10. Strážnice, Brno: ÚLK; Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2001, s. 356.

Do tereziánských reforem v polovině 18. století bývali učitelé většinou nemajetní, nevlastnili půdu ani dům a byli finančně závislí na obci. Od ní stejně jako od faráře měli dostávat stravu a část peněz. Zbytek financí, který jim měl zajistit alespoň prostý život, si vydělávali hrou při muzikách a svatbách.⁹ Jejich zdrojem příjmů často byly dary z koledování. Obchůzky kantorů se svými žáčky jsou doloženy v českých zemích již od středověku. Pravidelnými koledními obchůzkami byly obchůzky na sv. Dorotu, na svátek Všech svatých, hody, na sv. Kateřinu, mikulášská obchůzka a koleda na Nový rok. Zprávu o koledování na Tři krále zaslal také Martin Prášek z Kuželova Luboru Niederlemu při přípravě monografie Moravské Slovensko.

Vedle koledních obchůzek byly dalšími příležitostmi k výdělku i jiné kalendářní obyčeje a slavnosti, kterých se kantor účastnil. Po svátku Tří králů to byl především masopust (ostatky, fašanek), kdy učitel často hrával na taneční zábavě. Při slavení Velikonoc se kantor účastnil zpívání pašijí, za což dostával také finanční odměnu.¹⁰ Na Zelený čtvrtek dostávali kostelní služebníci vejce jako památku Poslední večeře Páně a také v Pondělí velikonoční je zmiňováno koledování učitelstva při pomlázce. Zdrojem příjvů byla rovněž účast na slavení Božího těla ve čtvrtek po Nejsvětější Trojici a vyhrávání na procesích s tím spojených. Za zpěv byli učitelé odměňováni v procesích při tzv. prosebných dnech.

Na svátek sv. Jiří a sv. Havla byli dosazováni učitelé na nová místa a také pobírali odměny či přídavek za vykonanou práci. Pověštinou naturálními odměnami, např. koláči nebo slavnostním obědem na faře, bývali obdarováni učitelé při poutích či hodech. Nezanedbatelným byl také finanční příjem ze zcela světských zábav a oslav.¹¹

Od 16. století se objevují zmínky o redukcí počtu koledování, přestože byly ve školských kruzích velmi oblíbené. Jejich existence prý obtěžovala veřejnost a nelíbila se ani církevním představitelům. Dle dokladů lidé často vnímali koledu spíš jako sváteční chvíli a sousedskou poctu, při níž rektor neměl právo žádat dary, ale jen vinšovat k svátečnímu dni. U učitelů samotných se vyskytují zprávy

9 TROJAN, Jan: *Kantoři na Moravě a ve Slezsku v 17.–19. století*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2000, s. 150.

10 Jan Trojan např. uvádí zápis z Velké n. V. z roku 1686: „Jan Walder, rektor veliký je zaznamenán v kostelních účtech odměnou za zpívání pašijí 1 zl 20 kr“. TROJAN, Jan: *Kantoři na Moravě a ve Slezsku v 17.–19. století*, c. d., s. 64.

11 Ve školní kronice ze Stříbrnic na Uherskohradištsku je dochováno o místním učiteli Tomáši Markovi, který zde učil v letech 1800–1830, následující: „Byl velmi oblíben, zastával úřad obecního písaře, kapelníka atd. Ani jeden křest, úvod, svatba, pohřeb, kup a prodej, muzika se bez něho neobešla. Byl neobmezeným pánem, jehož každý poslouchal od pudmistra až po pastýře. Při muzikách musela se chasa řídit dle toho, jak hrál. Za to se mu dostalo od občanů všeho, co jich komora skýtala“. PAVLICOVÁ, Martina: *Lidová kultura a její historicko-spoolečenské reflexe (mikrosociální sondy)*. Brno: ÚEE, 2007, s. 67.

Obr. 3. Školní fotografie. Javorník, 50. léta. 20. století. Soukromý archiv.

o jejich ukončení až v průběhu 18. století, protože i jim samotným se již zdálo koledování nedůstojné, až hraničící s žebrotou.¹²

Vzdělání ve 2. polovině 17. a během 18. století bylo pro stát čím dál více potřebné, a proto rostla potřeba vzdělaného úřednictva, orientujícího se v zemědělství i průmyslu. Do té doby probíhalo vzdělávání podle jednotlivých panství; nyní dochází k dohledu fary nad školou. Učitel ve venkovské škole byl ve starších obdobích povětšinou člověkem bez vyššího vzdělání. Kantorem se totiž stávali vysloužilí vojáci a řemeslníci, kteří se ve světě alespoň naučili číst a psát. Po zavedení povinné školní docházky roku 1774 se začalo měnit i postavení učitelů. Byly jim přidělovány prázdné a nepotřebné domky v obci a učitel se osamostatňoval od faráře a farnosti. Teprve za reforem Marie Terezie v druhé polovině 18. století docházelo k zavádění kurzů pro vzdělávání učitelů. Z našeho dnešního pohledu by se dalo říci, že se jednalo jen o rozvoj metodiky než obsahu učiva.

12 „Ve Strážnici 1802 učitel J. Zdražilík, rector chori, žádá obecní radu, aby se mu tříkrálová koleda anebo lépe řečená žebrota změnila v jistý plat. Všude v okolí se prý rektorům od obcí odvádí koleda v jisté sumě. On skrze to toulání i s jeho preceptory celých 14 dní zamešká, ale se z truňku jemu a preceptorům podaného zdraví nejen kazí, ale i v opehlivosti zvyk bere.“ TROJAN, Jan: *Kantoři na Moravě a ve Slezsku v 17.-19. století*, c. d., s. 129-130.

Podle těchto nařízení mělo být ve školách vyučováno čtení, psaní, počítání a náboženství. Přelom 17. a 18. století s sebou také přinesl odlučování škol od farních sítí a nejedna obec vystavěla školu za vlastní náklady.¹³

Nejstarší horňácké školy, fungující při farnostech v obcích strážnického i osrožského panství, byly ovlivněny jejich příslušností k českobratrské církvi. Pro ni bylo typické vyučování elementárním základům čtení, psaní, počítání a náboženství. Učitelem často býval bratrský duchovní čekatel nebo bratrský učitel. V kronice obce Velká nad Veličkou lze dohledat nejstaršího konkrétně jmenovaného rektora na Horňácku Jana Waldera (1686). Na Nové Lhotě (1732) a v Lipově (1741) se objevují nepřímé doklady o vyučování také před polovinou 18. století. Po zavedení povinné školní docházky roku 1774 je již doložena škola ve Velké, sloužící také pro Javorník, a škola v Kuželově pro obě Vrbky. Toho roku vznikla i škola v Lipově, která měla být určena i pro děti Louky.

Překážkou k rozšiřujícímu se systematickému vzdělání nejen na Horňácku ovšem stál v cestě hlavně nezáměr ze strany venkovských lidí, proto bývala často školní výuka v novověku označována jako „sezónní“. Děti trávil svůj čas pro rodinu nutnou pomocí v hospodářství a domácnosti, ale také morální zaujetí pro školu jak u dětí, tak u rodičů bylo četným zdrojem kritiky.¹⁴ Získané vzdělání ovšem představovalo jediný způsob, jak se děti z nižších sociálních poměrů mohly vymanit z koloběhu manuální práce. *„Méně výrazně najde se odpor ke škole i v jiných našich krajích. Bývá setřen tím, že se lid chopil snahy novodobé civilizace poskytnout vzdělání pokud možno každému, a užívá jí ve prospěch ‚skutečného života‘: škola mu však není na to, aby byl člověk co nejlépe pro sebe vzdělán, leč na to, aby děti dosáhly její pomocí společensky příjemnějšího, méně lopotného života, než měli rodiče.“*

Horňácko v období od 80. let 19. století

Příchod odborných badatelů na Horňácko a jeho objevení pro kulturní svět lze datovat do 80. let 19. století. V obci Suchov v té době vzniklo volné sdružení obdivovatelů tradiční lidové kultury Horňácka Súčovská republika.¹⁵ Zakladateli

13 DVOŘÁKOVÁ-MALÁ, Dana – HOLÝ, Martin – STERMECK, Tomáš – ZELENKA, Jan a kol.: *Děti a dětství. Od středověku na práh osvícenství*. Praha: Historický ústav, 2019, s. 361–364.

14 Ve školní kronice lipovské čteme k roku 1866: *„Školní docházka dětí je velice špatná, rodiče se vymlouvají na velikou bídu, že musí děti posílat na výdělek.“* Podobně v novohotské školní kronice je zapsáno ještě v roce 1918: *„Co zaráží správce školy, je návštěva, která je prabídná a prý obvyklá, protože užívání školních dětí za pasáky husí a ovcí považuje se za nutnější než docházka školní a přechází z pokolení na pokolení. Jsou případy, že přijde do třídy i jen 1 žák, ve všech třídách sotva 20 dohromady; a je teprve květen. Nepomáhá bubnování ani upomínání listky.“* FROLEC, Václav – JERÁBEK, Richard – HOLÝ, Dušan: *Horňácko. Život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat*. Brno: Blok, 1966, s. 27–28, 40.

15 Psaní názvů není jednotné. Obec se v dnešní době úředně jmenuje Suchov. Známa Bystřínova kniha vyšla pod názvem Súčovská republika, i když v mnoha člancích a statích se lze setkat i s podobou Súčovská republika.

Obr. 4. Obchůzky „lucek“ v základní škole. Kuželov, 2010. Foto M. Macková. Soukromý archiv.

spolku byli z Hané pocházející učitel Matuš Běňa a spisovatel Ferdinand Dostál, později píšící pod pseudonymem Otakar Bystřina, hornácký rodák Jan Hudeček z Hrubé Vrbky, učitel Alois Fiala, původem z Jimramova, velký sběratel Martin Zeman, malíř Joža Uprka z Hroznové Lhoty a student práv František Odrážka z Hané. K poukázání na vliv pedagogů na lidovou kulturu Hornácka jsou ovšem stěžejní učitelé – Matuš Běňa a Alois Fiala. Běňa svou pedagogickou dráhu zahájil na Hornácku jako podučitel ve škole ve Velké. Od roku 1881 působil jako „samostatný rector“ a správce školy na Suchově. Ta měla v té době jednu místnost o velikosti 36 m², ve které se najednou mělo učit až 150 žáků. Třída samotná byla velmi neutěšená – netěsnící okna, dřevěná prkna na podlaze prohníla, rozbitá kamna, plíseň a rozlámané lavice. Děti sedávaly v lavicích, ale i ve skupinkách na zemi.

Stěžejními prameny pro toto vytyčené téma jsou však Běňovy „průkopnické kresby duše hornáckých dětí“ v knihách *Ze slovácké vísky* (1911) a *Děti Slovácka – velké i malé* (1918). Byl ve své době jediným zdrojem poznání dětského světa na Hornácku; předkládal ve své beletrii příběhy skutečných dětí, jejich život naplněný prací, školním vzděláváním, ale i hrami a trávením volného času. Jako učitel zprostředkoval Matuš Běňa ve své tvorbě řadu bezprostředních

dětských reakcí na školní prostředí, na jejich setkání se vzdělaným člověkem i na vnímání autority učitele.¹⁶

Druhý člen Súchovské republiky Alois Fiala nastoupil na podučitelské místo ve Velké po Běňovi. Narodil se 1861 v Jimramově a na Horňácko se přistěhoval i se svým starým otcem. Byl významným organizátorem horňácké výstavy a jeho cesta s horňáckými dětmi do Prahy na Národopisnou výstavu československou se stala tématem rozsáhlého článku *Z paměti o cestě s dětmi slováckými na Národopisnou výstavu v Praze*.¹⁷ Děti podle něj zaujaly Pražany bezprostředností a živelným předvedením svých her, které vzbuzovaly dojem autentických her, nikoli předvádění pro diváky: „*Chlapci citivše hlubokou kyprost pod nohama (byloť tu hojně písku) a představivše si rozkoš hry v takové pohodě na boso, ihned, jak by na pasinku doma byli, jal se v párech vzájemně se vyzouvatí. Dělo se to způsobem nejrozmanitějším a rovněž komickým. Ani na pasinku doma nemohli by toto bezděčné číslo programu po stránce komické velkolepěji provésti, nežli se stalo tu.*“¹⁸ Alois Fiala končí svůj popis her poznámkou, že by chtěl všechny dětské hry „slovácko-horňáckých“ děti sebrat a jako samostatný soupis předat zpět do rukou mládeže. Zda se mu práce na soupisu her podařila, ovšem doložit nemůžeme, protože pravděpodobně nevznikl, nebo se alespoň nedochoval. Vedle dětských her předváděly děti také zvykoslovné a obřadní prvky z jarního zvykoslovného cyklu – vynášení Moreny, přinášení létečka, a také královničky z Javorníka a Suchova.

Z hlediska literární tvorby je třeba z členů Súchovské republiky zmínit i Ferdinanda Dostála. Jeho kniha Súchovská republika je vzpomínkovým dílem, ve kterém vedle republikánů zachycuje i postavičky na Slovácko přistěhovalé,

16 „*Onehdy stojíme ve dveřích, Jurka praská a žene; úča (učitel) dodá si kuráže a povídá: ‚Ná, Jurko, kedy prindeš do školy?‘ Jurka jako by ani nebyl slyšel; ale vrhnul na nás takový pohled, že jsme jej celý den komentovali. ‚Ja di ty porád s tú tvoju hlúpú školú, že tá to nemrzí – taká laptanica – robiť sa mosí – statky hnať – to je inší škola!‘, ‚To bude práce, dostati toho synka do školy; povídá úča, a přece, co jest celá súchovská škola bez Jurky? Inspektor má hned po ruce výčitky: ‚Neumíte si získati důvěry rodičů a lásky dětí.‘ – Jak ho jen usmířiti a navnaditi? Mrzutá věc!‘ povídá si úča, třeba hledati útěchu a zapomenutí v úsilovné práci. Ostatně beztoho již zde máme hody, kdy dle starodávných súchovských názorů počíná škola.‘* BĚŇA, Matuš: *Děti Slovácka velké i malé*. Praha: Nakladatel B. Kočí, 1918, s. 126.

17 FIALA, Alois: *Z paměti o cestě s dětmi slováckými na Národopisnou výstavu v Praze*. *Komenský* 24, 1896, č. 44, s. 637.

18 Unikátní je vedle zachycení samotné atmosféry mezi dětskými účastníky také fakt, že Fiala podrobně popisuje hrané hry a předkládá tak první podrobné popisy dětských her z Horňácka: „*pasení sňek, na řemesla, na hada, na krivokrytého, díža, létí zvonů, točení koles*“. Pro ukázkou barvitého a velmi podrobného popisu hry chlapců lze uvést dnes již neznámou hru „na mružigača“. „*Za divokou hrou následuje hra „na krivokrytého“: Ze dvou počítáním odsouzených hráčů jeden jde mružigat (odejde, aby neviděl, co a jak se děti bude), druhý pak lehne si na zem mezi dvěma řadami hráčů, kteří kabáty svými tak ho přikryjí, aby povolany mružigač nerozpoznal, kde je hlava. Ohmatávatí ovšem není dovoleno. Nepodaří-li se mu toto rozpoznání, jest mu běhati ulicí trestu. Každý z hráčů ulicí trestu tvořících jest povinen běžícího švihnout. Kdo by tuto povinnost nevykonal, stihne ho služba mružigače.*“ FIALA, Alois: *Z paměti o cestě s dětmi slováckými na Národopisnou výstavu v Praze*. *Komenský* 24, 1896, č. 52, s. 735–736.

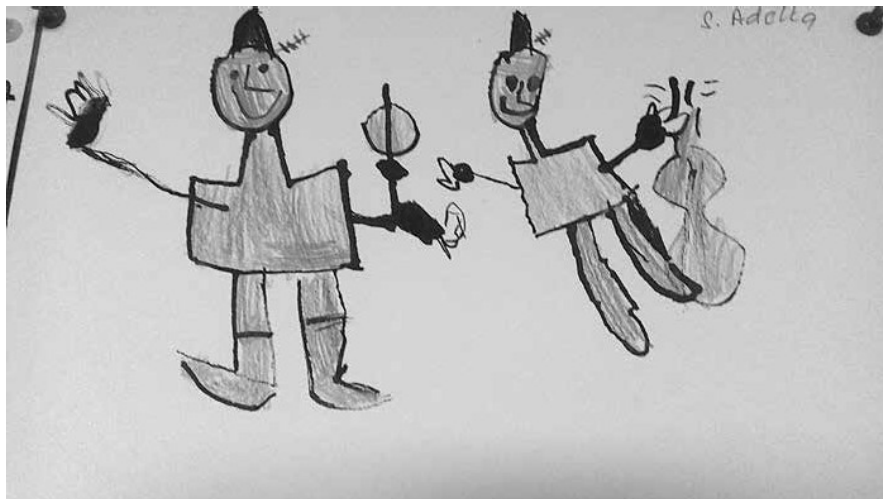
Obr. 5. Fašánek v základní škole. Velká nad Veličkou, 2019. Foto J. Švrčková. Archiv ZŠ.

velické úředníky, Židy – obchodníky, také mzdu, kterou odměňovali Súčovjané svého učitele i tresty pro rodiče, kteří nepovažovali školu za tak důležitou, aby tam děti posílali po celý rok.¹⁹

Velmi významnou literární, organizační, ale i pedagogickou osobností této doby byl Rudolf Kynčl (1895–1958). Podle pamětníků byl vynikajícím učitelem a v dětech dokázal mimo jiné vzbudit zájem o folklor a mnohé z těchto projevů nezůstalo zapomenuto právě jen díky jeho aktivitě, kdy děti přinášely do školy často poznatky od svých prarodičů. „Vedl své žáky, aby si uchovali svůj dialekt, prostřednictvím dětí a jejich školních slohových úkolů získával zajímavé prameny o pověrách, vyprávěnkách a přírodách ze života dětí a dospělých.“²⁰ Rudolf Kynčl patřil k nejvýznamnějším hornáckým spisovatelům a z řad učitelů k neplodnějším vůbec. Jedním z důležitých tematických okruhů jeho tvorby byly

19 V době jarního oteplování a prvního vyhánění dobytka a drůbeže na pastvu, přestaly děti do školy chodit a vracely se až s prvními mrazíky. „Súčovjané nemají této „ústavy“ ve velké lásce – a neměli nikdy. „Ná, na co nám školy treba? Člověk potrebuje tech menších děcek, aby pěstovaly ty ešče drobnější a hůsky pásly, – a tech větších zasěj na polu a pri dobytku treba! A tá ledačina ledajaká, rectorisko, že prej do školy, enom děcka do školy! A jak jich něpošlem, už do Hodonína, a pokuta za pokutú.“ BYSTRINA, Otakar: *Súčovská republika*. Súčov: Moraviapress, 1999, s. 11. 3. doplněné vydání.

20 -P-: Rudolf Kynčl – uječek Matěj Škrobák. *Malovaný kraj* 11, 1975, č. 3, s. 17.

Obr. 6. Fašanek zachycený na kresbě dítěte mateřské školy, Velká nad Veličkou, 2019.
Foto M. Maňáková. Soukromý archiv.

texty o dětech. Toto téma se odráží jak v jeho poezii, tak zejména v humoristické tvorbě.

Propojení dětského folkloru s pedagogickou praxí

Hornáctí pedagogové a spisovatelé v jedné osobě zachytili dětský svět přelomu 19. a 20. století ve svých beletristických dílech. Byli to ale také oni, kdo si v tomto prostředí poprvé začali uvědomovat, že předávání zanikající lidové kultury lze v dětech pěstovat cíleně a využívat dětského folkloru k prezentaci hornácké lidové kultury obecně.

Výchozí charakteristikou vymezení dětského folkloru je bezprostřední návaznost dvou období. To první je determinováno na jedné straně narozením a na straně druhé dobou, než jsou děti samy schopny samostatných projevů. Děti, které jsou vlastními tvůrci folkloru, tvoří skupinu či období druhé.²¹ Zvláštní postavení z hlediska autorství má dětský obřadní folklor, kde se úzce propojuje tvorba dospělých s tvorbou dětí, ale děti jsou při obřadu a obyčejí hlavními aktéry.²² Dětský folklor je naplněn prvky pohybovými, hudebními, slovesnými, dramatickými či

21 LEŠČÁK, Milan – SIROVÁTKA, Oldřich: *Folklór a folkloristika. O ľudovej slovesnosti*. Bratislava: Smena, 1982, s. 149.

22 SCHAUEROVÁ, Alena: Dětský folklor. In: Ondrušová, Vlasta – Uhlíková, Lucie (eds.): *Na pomoc folklorním souborům a muzikám (1)*. Strážnice: NÚLK, 2006, s. 6.

výtvarnými, „jimiž se děti bavily ve chvílích volna v různých ročních obdobích, nebo kterých používaly při některých zvykoslovných příležitostech, souvisejících s dětským zvykoslovím v rámci zvyků a obřadů výročních.“²³ Dnes lze na dětský folklor nahlížet také jako na formu vyplnění volného času ať už ve škole o přestávkách nebo po vyučování. Řadí se tak přirozeně vedle odpočinku, rekreace, zábavy, nejrůznější zájmové činnosti, dobrovolného vzdělávání či dobrovolné společensky prospěšné činnosti k dalším náplním trávení volného času.²⁴ Podle Oldřicha Sirovátky je významným rysem dětské nehmotné kultury jeho kontinuita. Její neodmyslitelnou vlastností je také diferenciacie sociální skupiny od skupin jiných, kde se děti sdružují a provozují společné aktivity, či odlišení skupiny dětí od skupiny dospělých, vyčlenění v rámci dětského kolektivu podle věku, pohlaví, místa, ale i osobní vymezení vůči autoritám jako jsou učitelé, rodiče, vedoucí apod.

Přenesení prvků tradiční lidové kultury do jiného než původního přirozeného prostředí či na scénu je označováno jako jeho „druhá existence“ neboli folklorismus: „Pod pojmem folklorismus rozumieme spoločensko-kultúrny proces prejavujúci sa v rozličných vývojových obdobiach v rozličných kultúrnych a spoločenských podmienkach ako sprostredkovávanie, využívanie ľudovej kultúry pre ňu v neprirodzených podmienkach (priestore, čase, a najmä funkcii).“²⁵ Počátky folklorismu lze v širším smyslu datovat už do období, kdy se projev lidové kultury dostávaly do prostoru šlechtických dvorů či sloužily k pobavení měšťanstva. Jeho rozvoj se však vztahuje zejména k 19. století a k době národní emancipace v Evropě. V českých zemích vrcholí národně uvědomovací období ke konci 19. století uspořádáním již zmíněné Národopisné výstavy československé.²⁶ Dnes stejně jako v minulosti musí být daný pedagog, choreograf či organizátor přenášející prvky tradičního folkloru precizním znalcem daného prostředí, pracovat s nabytými vědomostmi a poznatky, ale také být schopen selekce, sebekritiky a nadhledu.

Byli to učitelé hornáckých škol, kteří ve spolupráci se sběratelkou a etnochoreoložkou Zdenkou Jelínkovou zakládali ve Velké nad Veličkou v roce 1972 dětský regionální folklorní festival Mladé Hornácko. Prvotní myšlenkou vzniku festivalu však nebylo pouhé přenesení prvků na pódium, ale pokračování v předávání lidových tradic, které mohou pokračovat jen skrze novou generaci, jež si je osvojí, ponese dále, a to i za cenu přenosu přes roli učitelů ve škole a folklorním

23 JELÍNKOVÁ, Zdenka: *Dětský folklór a práce v dětském folklórním kroužku. Metodický materiál pro vedoucí dětských folklórních souborů*. Edice dětského folklóru I. Brno: Městské kulturní středisko, 1982, s. 7.

24 ČECH, Tomáš: *Efektivní využívání volného času jako součást životního stylu dětí v postmoderní společnosti*. Pedagogická orientace 12, 2002, č. 2, s. 108–113.

25 LEŠČÁK, Milan – ŠVEHLÁK, Svetozár (eds.): *Folklór ako umenie socialistickej spoločnosti. Folklór a scéna*. Zborník príspevkov k problematike štylizácie folklóru. Bratislava: Osvetový ústav, 1973, s. 14.

26 PAVLICOVÁ, Martina – UHLÍKOVÁ, Lucie (eds.): *Od folklóru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1997, s. 6.

souboru. Za nejdůležitější poslání byla považována výchova budoucích zpěváků, tanečníků a muzikantů pod vedením místních primášů a učitelů. Těžištěm práce s dětmi byly školy všech obcí regionu. Každá z nich se soustředila na folklorní a obyčejový repertoár své obce a snažila se dodržovat odlišnosti v lidovém oděvu, nářečí, písniích i tancích. Učitelé zde byli a stále jsou vedle své pedagogické praxe ve škole i těmi, kdo se podílí na vedení dětských folklorních souborů. Oni byli a jsou těmi, kdo v sobě spojují své vlastní prožívání rodinných a výročních obyčejů, prožitky ze zapojení do činnosti souborů ve svém mládí, ale i studium literatury a výzkumy mezi pamětníky, které synkreticky spojují do svého působení v současném folklorním hnutí na Horňácku²⁷.

Pedagogická činnost ve škole

O prostředí ovlivňujícím učitele z Horňácka ve smyslu jejich činnosti ve folklorním hnutí lze ovšem hovořit i druhotně ve smyslu vlivu na jejich činnosti na půdě školy. Jejich působení na poli folklorismu je poměrně dobře doložitelné, ale činnost přímo při vyučovacím procesu a pedagogickém působení se zřetelem na lidovou kulturu je méně objasněnou otázkou.

V této souvislosti je potřeba připomenout počátek využívání prvků tradiční lidové kultury ve školní výuce v obecném českém měřítku. Ve druhé polovině 19. století se začala lidová kultura vědomě využívat a zařazovat do pedagogického procesu. Nositeli těchto aktivit byli většinou učitelé, již byli osloveni s přípravami regionálních výstavek a posléze i s přípravou Národopisné výstavy československé. Pedagogové vyslyšeli výzvy pořadatelů a začali shromažďovat hmotné předměty pro výstavu, ale i zapisovat slovesnost, tance, hry, obyčeje. Národopisný referent při Okresní osvětové radě v Jihlavě František Háva označil tyto zapálené učitele jako ty, „kteří sami vyšli z venkovských chalup a působili na venkově, takže po celý život neztratili živý styk s národopisným prostředím.“²⁸

Učitelé při vlastní sběratelské činnosti začali také vnímat možné cílené působení folkloru na osobnost a smýšlení dítěte. „*Nic se tak nehodí pro pěstování vlasteneckého ducha u mládeže jako národopisné učivo.*“²⁹ V popředí jejich zájmu byla lidová slovesnost a hra. Jejich prostřednictvím se do škol přenášely

27 Na Horňácku působila řada pedagogů, kteří ovlivnili životnost zdejších lidových tradic a přispěli k výchově pěveckých a tanečních osobností, později také ke vzniku dětských folklorních souborů a k rozvoji folklorního hnutí vůbec. Patřil k nim mj. Vladimír Klusák st., jeho syn Vladimír Klusák, učitelky ručních prací Kateřina Zemanová, Anna Klusáková a Vlasta Zemanová, z nichž poslední jmenovaná do svých učebních osnov zahrnula všechny horňácké vyšivačské techniky; Leoš Zeman, Olga Pšurná, Dagmar Severová, Luděk Mikáč st., František Okénka, Anna Šajdlerová, Anna Lerchová, Božena Zálešáková, Antonín Mička a mnozí další.

28 HÁVA, Fr. [František]: Zařazení národopisného učiva do škol. *Vlastivědný věstník moravský* 2, 1947, č. 1–2, s. 90 (zvláštní otisk).

29 Tamtéž.

Obr. 7. Pochovávání basy v mateřské škole. Hrubá Vrbka, 2021. Kronika mateřské školy.

prvky z přirozeného prostředí venkovského dítěte.³⁰ Dětem byly bezprostředně známé a učitelé je začali používat jako výchovného a vzdělávacího prostředku. Lidová kultura se rovněž stala východiskem pro poznání kořenů národní kultury a prostředkem k vlastenecké výchově.

Na počátku 20. století již opadlo masové nadšení ke sběratelským počínům a zájem zůstal mnohdy právě jen v řadách učitelů. Oni sami však často v různých statích poukazují na velmi pomalé a nesystematické zařazování prvků lidové kultury do školní výuky. Stále byly používány pedagogické materiály, které podle jejich úsudku nesloužily tak dobře svému cíli, jako by tomu bylo u přirozených projevů lidové kultury.

Meziválečné osnovy s prvními jasně vymezenými vzdělávacími cíli se opíraly hlavně o využití lidové slovesnosti, a to jak regionální, tak celonárodní. Materiál z nejbližšího okolí měl dítě vést ke vztahu ke svému kraji a k místu, kde žije. Naopak materiál tzv. celonárodní měl vést hlavně k utvoření vazby se svým

30 SCHAUEROVÁ, Alena: Folklor ve škole v meziválečném Československu. *Folia ethnographica* 42, 2008, s. 185.

Obr. 8. Vynášení „moreny“ v mateřské škole. Hrubá Vrbka, 2015. Kronika mateřské školy.

národem a povzbuzovat vlastenectví. Vedle učebnic se objevují také první metodické příručky pro konkrétní školní praxi.³¹

Učebnice zaměřující se na kreslení a ruční práce doporučovaly, aby se dívky i chlapci věnovali lidovým vzorům z keramiky, hraček, obřadního pečiva aj. Děti neměly pouze vzory poznávat a obkreslovat, ale inspirovat se jimi a dále samostatně tvořit. Významnějším uplatněním lidové kultury ve výuce byly školní čítanky obsahující pranostiky, říkadla, hádanky, pohádky, pověsti a také texty písní často doplněné o notový zápis a popis tance. Ten byl vhodný hlavně do tělocviku, a to s důrazem na nácvik tanečních kroků (valčík, mazurka, řezanka aj.) a zapojení české, moravské či slezské besedy. Lidové tance doporučuje kniha provádět při besedách s rodiči, dětských dnech, školních slavnostech

jako oživení divadelních her pro děti, ale i v tělocvičných jednotách sokolských nebo při tanečních zábavách dospělých.³² Pedagogové měli mít na zřeteli, že využití prvků tradiční lidové kultury je pro rozvoj dítěte nezbytný a prospěšný, ale ty jsou vždy „výhradním majetkem dětí“ a tak by k nim mělo být přistupováno.³³

Po vzniku Československa začaly být školy budovány na principech moderního demokratického státu, což vyžadovalo zásadní reformu z hlediska organizace, obsahu i didaktiky vzdělávání. Výchova měla podle slov pedagožky Aleny Schauerové spočívat v zakotvení jazykovém a v tradicích lidové kultury. „Folklorní tradice měly ve škole své pevné a přirozené místo. Byly přesvědčivým

31 „Škola je na prvním místě povolána, aby zachránila, co ještě zachrániti se dá, aby nedovolila zničit, co nevědomostí a nezalostí lidu a liknavostí mnohdy i povolanych činitelů na zmar přichází, ať je to z oboru umění výtvarného nebo slovesného.“ SVOBODA, Otakar: Lidová tradice v české škole. *Český lid* 12, 1903, s. 335.

32 OHAŇKOVÁ, Krista: *Národní tance ve výchově tělesné*. Lysá nad Labem: Alois Holub, 1923.

33 ŠVÁCHA, Vladimír: *Národní honičky československé*. Příležitostné vzdělávací spisy dědictví Komenského. Praha: Štorkán a Jaroš, 1912, s. 14.

výrazem národního charakteru školy v meziválečném Československu a byly i potvrzením smysluplnosti národních emancipačních snah."³⁴ První komplexně pojaté reformované učebnice vznikly až v roce 1933 a o tradice lidové kultury se opíraly ve výuce jazyka a slohu, zpěvu, kreslení, v ručních pracích i tělocviku. Podobně jako je tomu dnes, bylo i tehdy aktuální mluvit o využití umění ve výchově a vzdělávání, o nezbytnosti uměleckého smýšlení i uplatňování postupů směřujících k výchově „uměním k umění“.

Ve 40. letech 20. století se pracovní skupina v čele s univerzitním profesorem Vladimírem Úlehlou zasazovala o zařazení národopisného studia i do základního školského zákona. Spolu s kolegy z VI. sekce Zemské kulturní rady podali návrh na Ministerstvo školství a osvěty, aby byl „národopis pojat do základního školského zákona, a to do učebních osnov všech stupňů“.³⁵ Požadovali také, aby učitelé dostali možnost stručným a zřejmým způsobem poznat, co je to národopis a jaké jsou jeho vzdělávací možnosti, aby vznikl souhrn národopisného učiva, zpracovaného pro každý okres a určeného pro 1. a 2. stupeň škol, či aby nebyl „pěstován“ národopis pouze ve zpěvu, ale i jazykovém vyučování, ručních pracích či technické výchově.³⁶

Zánícení pro lidovou kulturu, projevované po celé období meziválečné v době těsně před druhou světovou válkou z touhy po posílení národnostního cítění ještě vzrostlo.³⁷ Ovšem po válce se vyspělé školství z období první republiky postupně přizpůsobilo sovětskému vzoru, což ovlivňovalo každodenní praxi škol téměř další půlstoletí.³⁸

Teprve po sametové revoluci počátkem 90. let 20. století se výrazněji začaly znovu objevovat snahy škol zapracovat prvky tradiční kultury do vyučovacího procesu. Jednalo se většinou o individuální aktivity ředitelů nebo jednotlivých učitelů. Tato otázka se ale otevřela na odborných diskuzích s celonárodní platností. V roce 1995 se na půdě Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici uskutečnila konference zemí střední a východní Evropy, zabývající se *Doporučením o ochraně tradiční kultury a folklóru*,³⁹ kterou přijala generální konference Organizace spojených národů pro vzdělání, vědu a kulturu v listopadu 1989. Jednou z jeho kapitol je i *Zachovávání tradiční a lidové kultury*, která se zabývá také vzdělávacími zařízeními a zainteresovaným zemím doporučuje, aby zakotvily do školních i mimoškolních osnov vyučování tradiční a lidové kultury

34 SCHAUEROVÁ, Alena: Folklor ve škole v meziválečném Československu, c. d., s. 185.

35 VÁCLAVÍK, Antonín: Národopisná práce na Moravě. *Vlastivědný věstník moravský* 2, 1947, s. 9.

36 HÁVA, Fr. [František]: Zařazení národopisného učiva do škol, c. d., s. 2.

37 SCHAUEROVÁ, Alena: Děti a folklor. In: Lázňovská, Lenka (ed.): *Dítě a umění*. Praha: NIPOS, 2007, s. 68.

38 SCHAUEROVÁ, Alena: Folklor ve škole v meziválečném Československu, c. d., s. 185–192.

39 Doporučení 25. generální konference UNESCO o ochraně tradiční lidové kultury a folklóru. Paříž 1989.

za účelem podpory porozumění mezi rozdílnými kulturami a světovými názory.⁴⁰ Závěry konference ukázaly, že přestože je předávání nemateriálního kulturního dědictví mladým lidem a budoucím generacím jednou z klíčových otázek, větší na zúčastněných zemí stejně jako Česká republika nedisponuje jednotným systémem výchovy k tradiční lidové kultuře.

V 90. letech 20. století se uskutečnily na půdě současného Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici dva víceoborové projekty, jež při spolupráci psychologie, pedagogiky a etnologie směřovaly k posouzení role lidové kultury v utváření kulturní identity, lokálního povědomí a vztahu k domovu – zejména u dětí navštěvujících folklorní soubory.⁴¹ V letech 1996–1998 proběhlo terénní šetření na půdě brněnského Ústavu pro etnografii a folkloristiku AV ČR, kde byl řešen kolektivní grantový projekt *Kultura dnešních dětí a mládeže se zvláštním zřetelem k folklorním projevům* a o několik let později projekt zkoumající život a kulturu dětí v Brně.⁴² V letech 2003–2007 řešilo Národní informační a poradenské středisko pro kulturu výzkumný projekt vybraných uměleckých aktivit pro utváření osobnosti dítěte ve věku povinné školní docházky, jehož výsledky byly publikovány v roce 2007 ve sborníku *Dítě a umění*.

Od 90. let 20. století se začínají české školy vracet k výuce regionální výchovy. Ty lze definovat jako jedinečnou podobu didakticky zpracovaných koncepcí s obsahem zaměřeným na výchovu a vzdělávání při poznání místního regionu.⁴³

Rámcové vzdělávací programy (RVP), kterými se řídí od roku 2004 současné vzdělávání, vymezují závazné národní rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy jako předškolní, základní a střední vzdělávání. Školní úroveň pak představují školní vzdělávací programy, podle kterých se uskutečňuje výuka na jednotlivých školách. RVP podávají specifikaci úrovně klíčových kompetencí, kterých má být dosaženo na konci vzdělávání a vymezují vzdělávací obsah. S učivem o vlastním regionu by se podle těchto norem měli žáci setkat již na 1. stupni základní

40 „Národní kulturní identita je v současné multikulturní společnosti cestou nejen proti uniifikaci, kterou cítíme jako problém, ale i cestou k respektu jiné kultury.“ SCHAUEROVÁ, Alena: Tradiční kultura v přípravě budoucích učitelů. *Pedagogická orientace* 6, 1996, č. 18–19, s. 117.

41 Výsledky výzkumů byly publikovány ve sbornících *Kde jsme doma* (1997) a *Ke kořenům domova* (1999).

42 POSPÍŠILOVÁ, Jana – UHLIKOVÁ, Lucie: *Folklor dětí a jeho etnologický výzkum. Metodologická příručka*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, 2014, s. 8–9.

43 Metodiku tvorby regionálních učebnic jako výchovně-vzdělávacího prostředku regionální výuky vydalo brněnské školské zařízení pro environmentální vzdělávání Lipka v roce 2012, které také vlastní nejrůznější knihy vzniklé z takto zaměřených projektů. Zaměření na regionální kulturu je zde ale velmi nestejně obsaženo a nelze v žádném případě mluvit o ztotožnění pojmu regionální učebnice s etnologickým pohledem na region a jeho kulturu. Rozborem regionálních učebnic se zabývala např. Petra Pítelková z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy Praze v roce 2012 v diplomové práci *Hodnocení regionálních učebnic vydaných v Česku po roce 1990. Ukázka tvorby pracovní učebnice o Krnovsku*. Práce je zaměřena na problematiku pojmu region na základě dostupné odborné literatury, na zakotvení výuky učiva o místním regionu v Rámcových vzdělávacích programech České republiky a na koncepci tvorby regionální učebnice. Práce je dostupná také na <https://is.cuni.cz/webapps/zsp/detail/100719/> (cit. 15. 2. 2021).

školy, kde je toto učivo součástí vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět. V rámci tematických okruhů Místo, kde žijeme, Lidé kolem nás, Lidé a čas a Rozmanitost přírody žáci poznávají svou obec a její nejbližší okolí a učí se chápat základní vazby mezi přírodou a společností v místní krajině. Na 2. stupni základní školy je okruh témat o regionu zařazen ve dvou vzdělávacích oblastech: Člověk a společnost (vzdělávací obor Výchova k občanství, Témata naše škola, obec, region, kraj a vlast) a Člověk a příroda (vzdělávací obor zeměpis, tematický okruh Česká republika).

Učitelům se v rámci výuky s RVP nabízí možnost aplikovat poznatky různých oborů na problematiku vlastního regionu a přiblížit tak výuku konkrétním potřebám reálného života a propojení učiva s děním v okolí školy. V otázce poznávání příslušné oblasti se stává významnější role osobnosti a samotné aktivity učitele než předepsaný rámec učiva.⁴⁴ Na pomoc učitelům v tématech s prvky tradiční lidové kultury, ale i na rozsáhlé výzkumy z 90. let navázal v roce 2008 projekt Národního ústavu lidové kultury s názvem *Tady jsme doma – Regionální folklor do školy*, který se pokouší o návrat prvků hmotné i nemateriální kultury do výuky mateřských a základních škol.⁴⁵

Výzkumy z posledních let prováděné mezi vedoucími a zároveň pedagogy na základních školách na Hornácku ukázaly, že jsou si vědomi nepopíratelných hodnot místní lidové kultury, ale jejich zařazování do výuky není nijak systematické ani pravidelné. Nejčastěji se objevují lidové písně v hodinách hudební

Obr. 9. Dětský folklorní soubor *Lúčánek* z Louky. *Velká nad Veličkou*, 2019. Foto M. Maňáková. Archiv NÚLK Strážnice.

44 PITELOVÁ, Petra: *Hodnocení regionálních učebnic vydaných v Česku po roce 1990. Ukázka tvorby pracovní učebnice o Krnovsku*. Diplomová práce. Praha: Karlova univerzita, 2012, s. 12.

45 Projekt „Tady jsme doma“ spočívá v motivování učitelů využít místní lidovou kulturu a zapojit ji ve všech předmětech vyučování, např. formou projektového vyučování. Poznávání regionálních tradic pomáhá budovat kulturní identitu dítěte, navázat pevný a odpovědný vztah k místu bydliště a je východiskem pro poznávání kultury celonárodní i kultur cizích.

Obr. 10. Národopisný kroužek Javorníček. Velká nad Veličkou, 2019. Foto M. Maňáková. Archiv NÚLK Strážnice.

výchovy nebo motiv ornamentu či lidového oděvu v hodinách výtvarné výchovy. Výjimečně se ve školách pracuje s lidovým tancem, místní slovesností či hmotnou kulturou, a to i přes to, že na rozdíl od jiných regionů je zde dostatek listinných i hmotných materiálů, pamětníků či objektů odkud lze čerpat informace nebo zařadit jejich návštěvu do výuky.

Etické hodnoty lidové kultury

Přestože je po mnoho desítek let dokazováno a dnešními výzkumy potvrzeno, že pro dítě je získávání informací, které jej bezprostředně obklopují, jichž se může „dotknout a zažít je na vlastní kůži“, nejvhodnějším prostředkem pro výchovu, není jich stále dostatečně využíváno. Přímý emoční zážitek je ve vzdělávání nejdůležitější, lidskou paměť je nejdéle uchován a je vysoká pravděpodobnost jeho transmise pro další generace.⁴⁶ „Výchova folklorem a pro folklor umožňuje rozvíjet i dětské etické vlastnosti, např. zodpovědnost, empatii, dochvilnost, vnitřní

46 JÁGEROVÁ, Margita: Možnosti aplikácie folklórnych prejavov vo výchovnovzdelávacom procese. In: Zeleiová, Jaroslava (ed.): *Etnopedagogické a muzikoterapeutické paradigmy v hudobnej pedagogike*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2009, s. 411.

ukázněnost, schopnost překonávat překážky; umožňuje rozvíjet sociální vztahy.⁴⁷ Etické poselství obsažené v projevech tradiční lidové kultury, tolik prospěšné pro výchovu dětí, se po staletí nevytratilo. Etické hodnoty jako láska k bližnímu, čestnost, altruismus (postoj a jednání ve prospěch druhého), pravdomluvnost, statečnost, úcta k právům jiných či ochrana slabších jsou také otázkami, jak jsou ve společnosti tyto hodnoty předávány. Tyto a další ctnosti nejsou lidskému jedinci vrozeny, nýbrž se jim učí od nejtělejšího mládí, mimo jiné prostřednictvím říkadel, písní, pohádek, zvyků a obyčejů, které jsou součástí lidové kultury.⁴⁸

Na všech úrovních těchto snah je ovšem spojující myšlenka, že využití prvků tradiční lidové kultury ve výuce je nutno spojit s individuálním přístupem učitele, kdy na jeho znalostech, kreativitě či schopnostech závisí, jaké prvky tradiční lidové kultury a jakým způsobem je do dětského vzdělávání zapojí.

Velický učitel Karel Klusák v roce 1912 napsal: „*Jest povinností inteligenta, aby rozuměl dialektu krajiny, ve které žije. Není to požadavek přehnaný, je to pouze obměna toho, co žádáme po mladých lidech, aby nechodili po světě s očima zavázanýma.*“⁴⁹

Literatura a prameny

- BĚŇA, Matúš: *Děti Slovácka velké i malé*. Praha: Nakladatel B. Kočí, 1918.
- BYSTRĚINA, Otakar: *Súchovská republika*. Súchov: Moraviapress, 1999. 3. doplněné vydání.
- ČECH, Tomáš: Pozice učitele v soudobé společnosti a negativní fenomény ztěžující jeho práci. In: Sedlář, P. (ed.). *Sborník příspěvků 1. ročníku Konference k aktuálním tématům pedagogické praxe*. Uherský Brod: Občanské sdružení Tenebrae fascarum, 2012, s. 7-12.
- ČECH, Tomáš: Efektivní využívání volného času jako součást životního stylu dětí v postmoderní společnosti. *Pedagogická orientace* 12, 2002, č. 2, s. 108-113.
- Doporučení 25. generální konference UNESCO o ochraně tradiční lidové kultury a folklóru. Paříž 1989.
- DVOŘÁKOVÁ-MALÁ, Dana - HOLÝ, Martin - STERMECK, Tomáš - ZELENKA, Jan a kol.: *Děti a dětství. Od středověku na práh osvícenství*. Praha: Historický ústav, 2019.
- FIALA, Alois: Z paměti o cestě s dětmi slováckými na Národopisnou výstavu v Praze. *Komenský* 24, 1896, č. 44, s. 637; č. 52, s. 763.
- FROLEC, Václav - HOLÝ, Dušan - JEŘÁBEK, Richard: *Horňácko. Život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat*. Brno: Blok, 1966.

47 SCHAUEROVÁ, Alena: Odkaz tradic lidové kultury ve výchově. In: Ondrušová, Vlasta (ed.): *Na pomoc folklorním souborům a muzikám 2*. Strážnice: NÚLK, 2007, s. 6-10.

48 KRIST, Jan (ed.): *Společensví dětí a kultura. Sborník příspěvků*. Strážnice: ÚLK, 1997, s. 5.

49 ÚLEHLA, Vladimír: *Živá píseň*. Praha: Fr. Borový, 1949, s. 187.

- HÁVA, Fr. [František]: Zařazení národopisného učiva do škol. *Vlastivědný věstník moravský* 2, 1947, č. 1–2, s. 90–92. Zvláštní otisk.
- JÁGEROVÁ, Margita: K problematice aplikácie poznatkov tradičnej kultúry vo výchovnovzdelávacom procese. *Slovenský národopis* 57, 2009, č. 3, s. 411–413.
- JÁGEROVÁ, Margita: Regionálna výchova a prvky tradičnej kultúry vo výchovno-vzdelávacom procese na Slovensku – história, súčasný stav, perspektívy. *Etnologické rozpravy* 22, 2015, č. 1, s. 65–77.
- JANČAŘ, Josef a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, sv. 10. Strážnice – Brno: ÚLK – Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2001.
- JELÍNKOVÁ, Zdenka: *Dětský folklór a práce v dětském folklórním kroužku. Metodický materiál pro vedoucí dětských folklórních souborů*. Edice dětského folklóru I. Brno: Městské kulturní středisko, 1982.
- KLUSÁK, Karel: *Hornácké město*. Malé tisky č. 3. Brno: Moravské museum, 1957.
- KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948.
- KRIST, Jan (ed.): *Společenství dětí a kultura*. Sborník příspěvků. Strážnice: ÚLK, 1997.
- KRIST, Jan (ed.): *Folklor pro děti a děti pro folklor*. Strážnice: ÚLK, 2000.
- KYNČL, Rudolf: *Od kolébky do hrobu. Paměti uječka Matěja Škrobáka II*. Vyškov na Moravě: F. Obzina, 1943.
- KYNČL, Rudolf: *Srdečka v rozmarýně. Paměti uječka Matěja Škrobáka IV*. Vyškov na Moravě: F. Obzina, 1945.
- LÁŽŇOVSKÁ, Lenka (ed.): *Dítě a umění*. Praha: NIPOS, 2007.
- LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel: *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006.
- LEŠČÁK, Milan – ŠVEHLÁK, Svetozár (eds.): *Folklór ako umenie socialistickej spoločnosti. Folklór a scéna*. Zborník príspevkov k problematike štylizácie folkloru. Bratislava: Osvetový ústav, 1973.
- LEŠČÁK, Milan – SIROVÁTKA, Oldřich: *Folklór a folkloristika. O ľudovej slovesnosti*. Bratislava: Smena, 1982.
- MIČKA, Antonín: Evangelické školství na Hornácku. *Malovaný kraj* 17, 1981, č. 6, s. 8–9.
- MIČKA, Antonín: *Z dějin hornáckého školství*. Boskovice: Albert, 2011.
- NIEDERLE, Lubor (ed.): *Moravské Slovensko. Národopis lidu československého*. Díl 1 a 2. Praha: Národopisné Muzeum Československé, 1922–1923.
- OHANĀKOVÁ, Krista: *Národní tance ve výchově tělesné*. Lysá nad Labem: Alois Holub, 1923.
- ONDRUŠOVÁ, Vlasta – UHLÍKOVÁ, Lucie (eds.): *Na pomoc dětským folklórním souborům a muzikám 1. Tradiční lidová kultura a výchova*. Strážnice: NÚLK, 2006.

- ONDRUŠOVÁ, Vlasta (ed.): *Na pomoc folklorním souborům a muzikám 2*. Strážnice: NÚLK, 2007.
- P-: Rudolf Kynčl – uječek Matěj Škrobák. *Malovaný kraj 11, 1975, č. 3, s. 17.*
- PAVLICOVÁ, Martina – UHLÍKOVÁ, Lucie (eds.): *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1997.
- PAVLICOVÁ, Martina: *Lidová kultura a její historicko-společenské reflexe (mikrosociální sondy)*. Brno: ÚEE, 2007.
- PAVLICOVÁ, Martina: *Cestami lidového tance. Zdenka Jelínková a česká etnochoreologie*. Brno: MU, 2012.
- PAVLICOVÁ, Martina – UHLÍKOVÁ, Lucie: Mimo svůj čas, prostor i význam – lidové tradice na jevišti. In: Příbylová, Irena – Uhlíková, Lucie (eds.): *Od folkloru k folklorismu: Na scéně a mimo scénu*. Náměšť nad Oslavou: Městské kulturní středisko, 2015, s. 9–24.
- PITELKOVÁ, Petra: *Hodnocení regionálních učebnic vydaných v Česku po roce 1990. Ukázka tvorby pracovní učebnice o Krnovsku*. Diplomová práce. Praha: Karlova univerzita, 2012.
- POSPÍŠILOVÁ, Jana: Dětský folklor. In: Jančář, Josef a kol.: *Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská. Země a lid*. Nová řada, sv. 10. Strážnice – Brno: ÚLK – Muzejní a vlastivědná společnost, 2000, s. 265–269.
- POSPÍŠILOVÁ, Jana: Co si školáci vyprávějí. In: Pospíšilová, Jana (ed.): *Rajče na útěku: Kapitoly o kultuře a folkloru dnešních dětí a mládeže s ukázkami*. Brno: DOPLNĚK ve spolupráci s EÚ AV ČR, 2003, s. 16–73.
- POSPÍŠILOVÁ, Jana – UHLÍKOVÁ, Lucie: *Folklor dětí a jeho etnologický výzkum. Metodologická příručka*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, 2014.
- SCHAUEROVÁ, Alena: Tradiční kultura v přípravě budoucích učitelů. *Pedagogická orientace 6, 1996, č. 18–19, s. 117–120.*
- SCHAUEROVÁ, Alena a kol.: *Kde jsme doma*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1997.
- SCHAUEROVÁ, Alena a kol.: *Ke kořenům domova*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1999.
- SCHAUEROVÁ, Alena: Dětský folklor. In: Ondrušová, Vlasta – Uhlíková, Lucie (eds.): *Na pomoc folklorním souborům a muzikám 1*. Strážnice: NÚLK, 2006, s. 6–10.
- SCHAUEROVÁ, Alena: Folklor ve škole v meziválečném Československu. *Folia ethnographica 42, 2008, s. 185–192.*
- SCHAUEROVÁ, Alena – MAŇÁKOVÁ, Magdalena: Cesta ke kulturní identitě žáků základních škol. *Acta musealia. Supplementa č. 1*. Zlín: Muzeum jihovýchodní Moravy, 2013, s. 76–78.
- SCHAUEROVÁ, Alena – MAŇÁKOVÁ, Magdalena: *Regionální folklor do škol. Manuál pro učitele*. Strážnice: NÚLK, 2015.
- SVOBODA, Otakar: Lidová tradice v české škole. *Český lid 12, 1903, s. 335–336.*

- ŠVÁCHA, Vladimír: *Národní honičky československé*. Příležitostné vzdělávací spisy dědictví Komenského. Praha: Štorkán a Jaroš, 1912.
- TROJAN, Jan: *Kantoři na Moravě a ve Slezsku v 17.-19. století*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2000.
- ÚLEHLA, Vladimír: *Živá píseň*. Praha: Fr. Borový, 1949.
- ÚLEHLA, Vladimír: *Duše lidu*. Brno: MU, 1998.
- ZELEIOVÁ, Jaroslava (ed.): *Etnopedagogické a muzikoterapeutické paradigmy v hudobnej pedagogike*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2009.
- VÁCLAVÍK, Antonín: Národopisná práce na Moravě. *Vlastivědný věstník moravský* 2, 1947, s. 9.
- Vztah učitel a žák. In: *Pedagogický lexikon* [online]. Dostupné z: <https://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogický_lexikon/V/Vztah_učitel-žák> (cit. 11. 8. 2021).